

Ihmiskauppa:

Pakottava kontrolli ja rikostutkintaan liittyvä kuulustelu

Julia Korkman

IHMISKAUPPIAAT KÄYTTÄVÄT USEIN manipulointia sitoakseen uhriinsa niin sanotuilla "näkyttömillä kahleilla". Näitä usein hienovaraisia ja suurelta osin psykologisia keinoja uhrien hallitsemiseksi ja manipulointiseksi on vaikea havaita ja todistaa rikosoikeusjärjestelmän keinoin. Tämän ilmiön termit tieteellisessä kirjallisuudessa ovat psykologinen pakottaminen, psykologinen kontrolli ja pakottava kontrolli (engl., *psychological coercion, psychological control ja coercive control*). Tässä policy brief-artikkelissa käytetään termiä pakottava kontrolli, koska sitä käytetään laajasti ihmiskauppaa koskevassa kirjallisuudessa. Tämä on lyhyt katsaus pakottavaan kontrolliin ilmiönä, siihen mitä tiedetään tällaisen pakottamisen käytöstä ihmiskaupan yhteydessä ja miten rikostutkijat voivat pyrkiä käsittelemään ja selvittämään pakottavaa kontrollia rikostutkinnassa.

Pakottava kontrolli ilmiönä

PAKOTTAVA KONTROLLI KOOSTUU kontrolloivasta käyttäytymisestä, jonka tarkoituksena on tehdä henkilö riippuvaiseksi ja/tai saada alistumaan esimerkiksi eristämällä henkilö muista, rajoittamalla jokapäiväistä elämää ja harjoittamalla psykologista ja joskus muunkinlaista väkivaltaa. Pakottava kontrolli tulisi nähdä jatkumona, jatkuvana prosessina eikä erillisinä yksittäisinä tapahtumina. Tällaisen kontrolloivan käytöksen vaikutuksia olisi myös arvioitava kumulatiivisina. Tämä on haastavaa rikosoikeusjärjestelmälle, joka perinteisesti keskittyy erillisten, ainutkertaisten tekojen ja niiden seurausten selvittämiseen.

PAKOTTAVA KONTROLLI VOI sisältää väkivallan käyttöä pelotellakseen uhrin tottelemaan. Väkivaltaa ei kuitenkaan välttämättä tarvita, jotta uhri alistuisi tekijän tahtoon. Erilaiset henkisen väkivallan muodot ja uhkaava käyttäytyminen, mukaan lukien väkivallalla uhkaaminen (joka voi kohdistua uhuriin, mutta myös hänelle tärkeisiin henkilöihin), johtavat todennäköisesti jatkuvaan pelkotilaan, jossa uhri voi tulla yhä avuttommaksi ja menettää itsenäisen toimintakykynsä.

PAKOTTAVA KONTROLLI VOI sisältää myös myönteistä vuorovaikutusta. Myönteisen ja kielteisen vuorovaikutuksen vaihteleva käyttö voi itse asiassa olla jopa tehokkaampaa kuin pelkästään uhkaava tai muutoin kielteinen käyttäytymistäpa. Ihmiset ovat luonteeltaan sosiaalisia ja kaipaavat vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa. Jos ainoa ihmiskontakti on tekijän kanssa, uhri voi hakea mitä tahansa myönteistä vuorovaikutusta tältä. Näin ollen voi muodostua vahvempi side kuin mikä syntyisi yksinomaan pelkoon perustuvasta vuorovaikutuksesta. Uhri voi alkaa tuntea myötätuntoa tai solidaarisuutta tekijää kohtaan ja kiintyä häneen.

TÄMÄ ILMIÖ MUISTUTTAA etäisesti niin kutsuttua "Tukholman syndroomaa", millä yleensä tarkoitetaan tilannetta, jossa sieppaustilanteessa uhri kehittää myönteisiä tunteita tekijää kohtaan ja alkaa toimia yhteistyössä hänen kanssaan. Uhrin tällainen käytös ei todennäköisesti useinkaan heijasta aidosti myönteistä ja molemminpuolista suhdetta, sen sijaan se voi olla tilanteessa järkevä selviytymisstrategia.

Mitä tiedetään pakottavan kontrollin käytöstä ihmiskaupan yhteydessä?

TEKIJÄ VOI SOLMIA suhteen uhuriin teeskennellen olevansa ystävä, kumppani tai vanhemman korvike. Aiempi haavoittuvuus ja väkivaltaiset kokemukset sekä turvallisten ja luotettavien ihmissuhteiden puuttuminen ovat uhrille riskitekijöitä. Tätä ilmiötä kutsutaan traumasidokseksi (trauma bonding). Uurin ja tekijän välinen side voi sitoa uhrin tekijään tehokkaammin kuin uhkailu ja väkivalta. "Myönteinen" side voi aluksi perustua selviytymisvaistoon, mutta se voi muuttua ajan myötä monimutkaisemmaksi vuorovaikutukseksi. Traumasidokseen perustuvien suhteiden on kuvattu sisältävän vallan epätasapainoa, tekijän vuoroin myönteistä ja kielteistä vuorovaikutusta, uhrin kiitollisuutta ystävällisistä sanoista ja teoista ja itsesyytöksiä rangaistuksista. Uurit voivat myös omaksua tekijän näkökulman tarkastellessaan itseään ja omaa tilannettaan.

UURIEN ERISTÄMINEN LISÄÄ heidän haavoittuvuuttaan tekijään nähden. Kun uhuriin mahdollisuudet muuhun päivittäiseen ihmisten väliseen kanssakäymiseen vähenevät, heidät eristetään fyysisesti ja sosiaalisesti ja heistä tulee entistä riippuvaisempia tekijästä. Eristäminen voi tarkoittaa, että uhrin kontaktit muihin kuin rikosentekijään (tekijöihin) tai hyväksikäyttäjiin (kuten seksin ostajiin tai muihin asiakkaisiin) estetään kokonaan. Se voi myös aiheuttaa sen, että ympärillä on samanlaisessa asemassa olevia henkilöitä, jotka ovat rikosentekijän (tekijöiden) liittolaisia tai muuten epäluotettavia eivätkä siten pysty tarjoamaan todellista tukea tai aitoa sosiaalista vuorovaikutusta. Tämä voi käytännössä minimoida uhrin mahdollisuuksia olla tekemisissä ihmisten kanssa hyväksikäyttötilanteen ulkopuolella. Rikosentekijät voivat varmistaa nämä rajoitukset kuljettamalla uurit pakollisiin menoihin (esim. oppilaitos, sosiaali- ja terveystalot). Uhuriin mahdollisuuksia olla vapaasti yhteydessä muihin estetään, rajoittamalla sosiaalisen median, puhelinten ja muiden yhteydenottovälineiden käyttöä ja varmistamalla, ettei heillä ole taloudellisia edellytyksiä itsenäisesti tehdä mitään sellaista, johon tarvitaan rahaa.

UURIT VOIVAT OLLA taustansa vuoksi haluttomia paljastamaan tietoja tai olemaan yhteydessä viranomaisiin. Viranomaisten voi toisaalta olla vaikea ymmärtää uhuriin yhteistyöhaluttomuutta ja he saattavat painostaa uhreja lisää, mikä voi entisestään vähentää uhuriin luottamusta ja lisätä huonoja kokemuksia viranomaisista. Kohdatessaan mahdollisia ihmiskaupan uhreja viranomaisten on siis ymmärrettävä uhuriin vaikuttavia taustatekijöitä. Toinen tekijä, joka rikosjärjestelmän on otettava huomioon, on se, että uurit eivät välttämättä heti ymmärrä joutuneensa uhriksi vaan tämä ymmärrys saattaa lisääntyä vasta ajan myötä.

Pakottavalla kontrollilla voi olla seuraavia ilmenemismuotoja:

- **UHRILTA VIEDÄÄN** mahdollisuus toteuttaa erilaisia tarpeitaan ja uhri tulee riippuvaiseksi rikosentekijästä (tekijöistä)
- **UURIEN ERISTÄMINEN** ja terveiden ihmisten kontaktien rajoittaminen
- **HENKISEN VÄKIVALLAN**, kuten nöyryytyksen ja uhkailun käyttäminen
- **FYYSINEN JA/TAI** seksuaalinen väkivalta tai sillä uhkaaminen
- **MYÖNTEISEN JA** kielteisen käyttäytymisen vuorottelu

Ihmiskaupan uhrien kuulustelu rikostutkinnassa

IHMISKAUPAN UHRIT VOIVAT olla haluttomia paljastamaan tietojiaan ja esitutkintaviranomaiset voivat myös kohdella heitä ankarasti tai epäuskoisesti, mikä on omiaan murentamaan mahdollisuudet mielekkään kuulustelun edellyttämälle hyvälle yhteistyösuhteelle. Ihmiskaupan uhrien kuulustelusta tutkimuksessa on toistaiseksi vain vähän tutkimustietoa.

MUIDEN HAAVOITTUVASSA ASEMASSA olevien ryhmien kuulustelusta on kuitenkin runsaasti tutkimustietoa ja on myös vakiintunut käsitys siitä, että tutkimuksessa saadun tiedon laatu riippuu hyvin paljon siitä, millainen tutkijan kuulustelukäytäntö on. Lisää tutkimustietoa odottaessa neuvona toistaiseksi on luottaa vakiintuneisiin näyttöön perustuvan kuulustelun peruseriaatteisiin. Tutkimusnäyttö tulevaisuudessa toivottavasti valaisee, missä määrin ja millä tavoin ne ovat sovellettavissa juuri ihmiskauppatapausten tutkintaan. Vaikka peruseriaatteet (kaikkien uhrien kohtaaminen kunnioittavasti, hyvän yhteyden luomisen tärkeys, muistin toiminnan ymmärrys

kuulustelussa ja uhrin avoimen kertomuksen merkitys) pitävät todennäköisesti paikkansa myös ihmiskauppatapauksissa, jotkut erityispiirteet on tärkeää ymmärtää tässä yhteydessä.

KUULUSTELUN TÄRKEIMPIÄ VAIHEITA on kuulustelun suunnittelu ja valmistelu. Kuulustelijoiden tulee etukäteen ottaa selvää uhrin taustoista, epäillyn rikoksen taustatiedoista, sekä mahdollisuuksien mukaan uhrin tietämyksestä tutkinnasta. Kuulusteluun valmistauduttaessa on otettava huomioon myös mahdolliset tulkkaustarpeet ja varmistettava, että uhrin puhuma murre otetaan huomioon. Olisi otettava yhteyttä ammattitulkkiin, mieluiten rekisteröityyn oikeustulkkiin, ja kuulusteluun olisi hyvä valmistautua yhdessä tulkin kanssa. Yhdessä voidaan käydä etukäteen läpi tärkeimmät aiheet, joista todennäköisesti keskustellaan, viestinnän mahdolliset sudenkuopat (esimerkiksi tietyjen termien puuttuminen tietyllä kielellä) ja se, miten mahdollisiin väärinkäsityksiin puututaan.

Kuulustelun vaiheet

MONIIN MUIHIN RIKOKSIIN verrattuna ihmiskauppa tapahtuu usein jatkumona tai samankaltaisten tapahtumien sarjana. Tämä vaikuttaa siihen, miten kokemukset muistetaan. Kun uhrin kokevat jotakin toistuvasti, heillä voi olla vaikeuksia muistaa erillisiä tapauksia. Sen sijaan heille muodostuu pikemminkin eräänlainen skemaattinen muisti; he muistavat, mitä yleensä tapahtuu.

TÄMÄ TULISI TUNNISTAA kuulustelussa, jossa oikeudellista intressiä saada mahdollisimman paljon tietoa ainutkertaisista tapahtumista on punnittava suhteessa ihmisen muistin kykyyn erottaa erilliset, mutta samankaltaiset kokemukset.

Suosituksia toistuvia tapahtumia koskevaan kuulusteluun:

- KÄYTÄ** yleisiä "Mitä yleensä tapahtuu, kun..." JA erityistä "Mitä tapahtui eilen...", koska tämä mahdollistaa erityyppisten tapahtumien muistamisen
- KYSY**, tapahtuiko jotakin kerran vai useammin kuin kerran
- TEE** selkeä ero eri jaksojen välillä, esim. "Kerro minulle siitä, kun kävit henkilön X luona..."
- KYSY** tietyistä jaksoista - viimeisimmistä, ensimmäisistä, niistä, jotka kuulusteltava muistaa parhaiten
- KYSY** toistuvista tapahtumista jo kertomista harjoiteltaessa (episodin muistin harjoittaminen). Tätä suositellaan erityisesti lapsia kuultaessa

Kuulustelussa tutkittavat teemat pakottavaa kontrollia käsiteltäessä

UHRIT EIVÄT VÄLTTÄMÄTTÄ koe, että heitä kontrolloitaisiin, vaan he saattavat itse luottaa tekijöihin. Lisäksi heitä on saatettu nimenomaisesti kieltää puhumasta kielteiseen sävyyn tilanteestaan viranomaisille, joten ei välttämättä ole suositeltavaa kysyä suoraan, onko

heitä "pakotettu" tai "rajoitettu". Sen sijaan kuulustelijoita kehoitetaan tässäkin käyttämään avoimia kysymyksiä ja maksimoimaan kuulusteltavien antaman tiedon määrä pyytämällä heitä kuvaamaan tilannettaan mahdollisimman tyhjentävästi.

Kuulustelu pakottavasta kontrollista – käsiteltävät teemat:

Kontrollointi / vapaus:

- **YSTÄVÄT, SOSIAALINEN** elämä kodin ulkopuolella, yhteydenpitotavat
- **PUHELIMEN KÄYTTÖ**, sosiaalinen media (pääsy / muiden henkilöiden pääsy)
- **PANKKIKORTIT, RAHA**, palkat, maksut
- **MITÄ VOIT** tehdä / et voi tehdä? / Mitä olisi tapahtunut, jos...
- **MITÄ TEIT**, jos tarvitsit jotakin / piti ostaa jotakin?

Mahdollisimman paljon tietoa jokapäiväisestä elämästä, tyypillisistä päivistä. Päivittäiset rutiinit!

Asumisolosuhteet (oma huone, hygienia, ruoka)

Suhteet

- **EPÄILTY** / ystävät / perhe
- **KYSY HENKILÖISTÄ**: Kerro henkilöistä X... Miten tapasit, positiiviset / negatiiviset asiat (mistä pidät / et pidä hänestä)?
- **ONKO JOKU**, johon voit luottaa / jos on ongelmia, kenelle kerrot?
- **KUVAILE MILLAINEN** oli hyvä päivä / Hyvät / huonot tilanteet / kokemukset

#ELECT THB

Enhanced Law Enforcement Cooperation and Training on Trafficking in Human Beings

ELECT THB -hankkeen (Enhanced Law Enforcement Cooperation and Training on Trafficking in Human Beings) tavoitteena on tehostaa seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja työperäiseen hyväksikäyttöön tähtäävän ihmiskaupan tunnistamista ja tutkintaa sekä parantaa lainvalvontaviranomaisten ja muiden keskeisten toimijoiden välistä yhteistyötä ihmiskaupan torjumiseksi Virossa, Latviassa ja Suomessa.

TÄMÄN JULKAISUN on rahoittanut Euroopan unionin sisäisen turvallisuuden rahaston poliisiyhteistyötä, rikollisuuden ehkäisemistä ja torjumista sekä kriisinhallintaa koskeva rahoitusväline sopimusnumerolla 101021497.

JULKAISUN SISÄLTÖ edustaa vain kirjoittajien näkemyksiä ja on yksin heidän vastuullaan. Euroopan komissio ei vastaa millään tavoin sen sisältämien tietojen mahdollisesta käytöstä.

Lähteet ja lisälukemista

Bassil, N. C. (2019). Coercive control in long term sex trafficking relationships: Using exhaustion to control victims. City University of New York John Jay College of Criminal Justice.

Brubacher, S. P., Powell, M. B., & Roberts, K. P. (2014). Recommendations for interviewing children about repeated experiences. *Psychology, Public Policy, and Law*.

Hagan, E., Raghavan, C. & Doychak, K. (2021). Functional isolation: Understanding Isolation in Trafficking Survivors. *Sexual abuse*.

Hopper, E., & Hidalgo, J. (2006). Invisible chains: Psychological coercion of human trafficking victims. *Intercultural Hum. Rts. L. Rev.* 1, 185.

Robinson, A. L., Myhill, A., & Wire, J. (2018). Practitioner (mis)understandings of coercive control in England and Wales. *Criminology & Criminal Justice*.

Lavoie, J., Dickerson, K. L., Redlich, A. D., & Quas, J. A. (2019). Overcoming disclosure reluctance in youth victims of sex trafficking: New directions for research, policy, and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*.

"Mendez principles": [Principles on effective interviewing for investigations and information gathering. May 2021.](#)

Murphy, J. (2022). Combating the 'myth of physical restraint' in human trafficking and modern slavery trials heard in the Crown Court. *The International Journal of Evidence & Proof*.

Cordisco-Steele, L. (2019).: Adapted Forensic Interview Protocol for Children and Adolescents when Exploitation and/or Trafficking is Suspected. National Children's Advocacy Center.

Vredeveltdt, A., Given-Wilson, Z. & Memon, A. (2023). Culture, trauma, and memory in investigative interviews. *Psychology, Crime & Law*.

Wilson, L. (2020). Lost in interpretation: the function of role, question strategies, and emotion in interpreter-assisted investigative interviews. PhD thesis.